

իւրաքանչիւր դպրոցի աշակերտները ուղևորուեցին իրենց դպրոցը, որ այնտեղ, մայրենի լեզուի ուսուցման տաճարի կամարների տակ ևս արտասանուի մայրենի բարբառով երախտագիտութեան զգացմունքը, Ս. Մեսրոպի իւր ջրով բուսած ծաղիկներից առաջնութեան փունջը իրան նուիրելու համար:

Նոյն օրը երեկոյեան Թեմական դպրանոցը երեկոյթով պատուեց այդ մեծ տօնը. խօսեց յօրելեանի առթիւ գրականութեան ուսուցիչ՝ պ. Ա. Զամինեանը կոչմանը և աւանդած առարկայի համապատասխան իւր փարթամ ոճով, խօսեց պ. Հ. Աճառեանը պօլսեցուն յատուկ ճարտասանական համարձակ լեզուով: Խօսեց նաև աշակերտ Գ. Զալաշեանը, և իւր կազմած յաջող ճառով գործացրեց մեզ հանդիսականներին.—նա գիւղացի էր, «գիրը» նրան ազատել էր անյայտութեան գրկից և ձգել գիտութեան տաճար: Իսկ քառաձայն խմբի անուշարոյր մեղեդիները թափանցում էին մարդու մինչև սրտի խորքերը:

Հանդէսը վերջացաւ արժ. Վահ. վարդապետի «կեցցէ հայ ազգը և հայ գիրը» խոսքով, որին պատասխանեցին բոլոր հանդիսականները «կեցցէ» ազադակներով: Ժամի 11-ին վերջացաւ հանդէսը:

Մ. 9.

ՄԵՐՈՐՈՎԻ ԿԵԱՆՔԸ

Դպրանոցի աշակերտ Գէորգ Զալաշեանի արտասանած ճառը ստուերի գիտի 1500-ամեակի առթիւ նոյն դպրանոցում կազմակերպուած երեկոյթին.

Մեր կեանքը շատ քիչ միտթարական բան ունի. շատ հին ժամանակներից բախտը, կարծես, երես է դարձրել մեր ազգից, հայ երկնակամարը սկզբից ի վեր մառախլապատ է եղել, և եթէ հաղիւ երբեմն կենսատու արևը գոզարիկ հայհացքով ամպերի ետեից նայել է Մասիսի ալիզարդ գագաթին, թանձր թուխպերը անհեթեթ ծալքերով անմիջապէս ծածկել են նրա տեսքը Հայոց աշխարհից: Արդէն Հայոց պատմութիւնը ինքնին մի հսկայական ողբերգութիւն է, որ ներկայացնում է մի ամբողջ ժողովրդի դարերի ընթացքում կրած անասելի տառապանքները. հայկական կեանքը անյիշելի ժամանակներից եղել է և արիւնոտ տեսարանների մի երկար շղթայ, որի

վերջին օղակը հէնց այսօր կոխոււմ է մեր եզրայրների արիւնով:

Բայց եղել են շրջաններ, երբ հայն էլ անվերջ արիւնհեղութիւններից մի փոքր շունչ քաշելով՝ ընթացել է խաղաղ կուլտուրայի ճանապարհով, ողևորուել է վսեմ գաղափարներով, ձգտել է լուսաւորութեան: Պատմութեան այսպիսի շրջաններն են, որ կազմում են մի ազգի փառքն ու մեծութիւնը: Սրանք են, որ մի մի գոհարի պէս փայլում են անցեալի համասփիւռ աղջամուղջի միջից, սրանք են, որ դարերի խորքից փայլում են իբրև պայծառ փարոսներ ազգերի յառաջադիմութեան շաւիղների վրայ: Եւ Հայկական պատմութեան ամենափառաւոր ու նուիրական շրջանը այն չէ, երբ Տիգրան Մեծը Հայոց զէնքի համբաւը մինչև Հոռոմ հասցրեց, այլ այն, երբ մի անձնուէր գործիչ սեփական գիր ու գրականութիւն պարեկեց ազգին և փրկեց նրան վերահաս կորստից: Տիգրաններն անցան, նրանց հետքն էլ ջնջուեց, բայց հեռատես Մեսրոպի երախտքը չմոռացուեց ու չպիտի մոռացուի, քանի որ աշխարհում գէթ մի հայ սիրտ բարախի: Նրա այբուբենը շատ վտանգների մէջ հայրենիքի փրկիչ եղաւ ու պիտի լինի յաւիտեան:

Չորրորդ դարում քրիստոնէութիւնը Հայոց ազգային կրօն էր դարձել. քաղաքական իշխանութեան կից առաջացել էր նաև հոգևոր իշխանութիւն, որ աւելի ու աւելի գերակշռող դիրք էր ստանում և խոստանում էր ապագայում շաղկապիչ ու հովանաւոր դառնալ անպաշտպան հայ ժողովրդի համար: Սակայն, որպէսզի քրիստոնէութիւնը կարողանար ստանձնել իր այս գերը, պէտք էր, որ ժողովուրդը հասկանար նորան, հասկանար ու հոգով նուիրուէր: Բայց նա դեռ նոր էր մտել Հայաստան, ժողովուրդը դեռ լիովին չէր իւրացրել նրա էութիւնը, մանաւանդ որ Ս. Գիրքը եկեղեցիներում յոյն և ասորի լեզուներով էր կարդացւում, որից նա ոչինչ չէր հասկանում: Եւ նա ապրում էր իր հին աւանդական կեանքով, որ դեռ թարմ էր նրա յիշողութեան մէջ: Հեթանոսութիւնն էր, որ տիրում էր քրիստոնէութեան դիմակի տակ: Հոգևոր իշխանութեան գլխաւոր ջանքն էր քրիստոնէական ոգի տարածել հայ ժողովրդի մէջ: Այսպէս գործեցին Ներսէս Մեծն ու նրա յաջորդները. բայց նրանց ջանքերի արգասիքը շատ չնչին էր: Հայ ազգին պակասում էր մի բան. և այդ պակասը

վիճակուած էր լրացնել մի մեծ մարդու, որի անունն էր Մեսրոպը Մաշտոց:

Մեսրոպը ծնուած է Տարօն գաւառի Հացիկ գիւղում, մօտ 360 թուականին: Նրա ծագման ու կեանքի մասին մենք շատ քիչ տեղեկութիւն ունենք: Վարդան անուն մի մարդու որդի էր նա: Մանկութեան հասակում նա լաւ կրթութիւն էր ստացել և հմուտ էր յօյն և ասորի լեզուներին. աւարտելով իր ուսումը՝ նա մտել էր պետական ծառայութեան մէջ և արքունի դիւանի ատենադպիր կարգուել: Բայց դիւանագրական գործունէութիւնը երիտասարդ Մեսրոպին չէր գոհացնում: Այս է պատճառը, որ չնայելով իրան սպասող փայլուն ապագային, նա թողեց պաշտօնը, վարդապետ ձեռնադրուեց ու քաջուեց անապատ: Բայց նա ծնուած չէր ասկետ լինելու. անապատական անշարժ կեանքը իր նեղ ու միակողմանի իդէալով չէր համապատասխանում նրա հոգուն. նա կոչուած էր ժողովրդի համար:

Գործելու տենչը դուրս բերեց նրան անապատից ու մղեց գէպի ժողովուրդը: Նա զգաց իր կոչումը և երբէք չբաւաճանեց նրան. ժողովրդի լուսաւորութիւնը եղաւ նրա իդէալը, և նա նրա համար ապրեց ու գործեց մինչև վերջ: Նա գնաց այնտեղ, ուր հայ շինականը կարօտ էր կենդանի խօսքին, ուր նա դեռ ապրում էր իր պապերի աստուածներով, ուր կեանքը դեռ հեթանոսութիւն էր շնչում: Նրա կարողութեան գլխաւոր ասպարէզն էր Սիւնիքն ու մանաւանդ գինեկէտ Գողթն գաւառը գուսանների ու բանաստեղծութեան հայրենիքը, ուր ամեն ինչ կապուած էր հեթանոսական անցեալի հետ: Մեսրոպը գործում էր մեծ ոգևորութեամբ. բայց շուտով նա համոզուեց, որ իր ջանքերը շատ քիչ ազդեցութիւն են ունենում, նա հասկացաւ, որ քրիստոնէական գաղափարները միշտ էլ օտար կըմնան հայ ժողովրդին, քանի որ նա զրկուած կը լինի Ս. Գիրքը հասկանալու հնարաւորութիւնից: Եւ այստեղ անա Մեսրոպը միտք յղացաւ յօրինել հայկական տառեր և թարգմանել Աստուածաշունչը: Այս նպատակով նա թողեց քարոզչական գործունէութիւնը և գնաց Վաղարշապատ, Սահակ հայրապետի մօտ: Հեռատես Սահակը, լաւ հասկանալով գործի կարևորութիւնն ու փրկարար հետևանքները՝ քաջալերեց նրան և խօստացաւ աջակցել: Նրանք հազարեցին այս միտքը Վասմշապուհ թագաւորին. ուսումնասէր թա-

գաւորը շատ ուրախացաւ և յայտնեց, թէ Միջագետքում գտնուելիս տեղեկացել էր, որ ասորի Դանիէլ եպիսկոպոսի մօտ հայկական նշանագրեր կան: Վահրիճ իշխանը Միջագետք ուղարկուեցաւ Դանիէլի մօտ եղած տառերը Հայաստան բերելու: Սահակն ու Մեսրոպը աշակերտներ հաւաքեցին և տառերը բերուելու պէս սկսեցին սովորեցնել, երկու տարի չարշարուեցին, բայց ոչինչ գուրս չեկաւ: Տառերը պակաս էին և հայոց լեզուի հնչիւնները լիովին չէին արտայայտում: Այս պակասը լրացնելու համար Մեսրոպը իր մի քանի հասակաւոր աշակերտներին հետ անձամբ գնում է Դանիէլ եպիսկոպոսի մօտ, բայց ապարդիւն: Իր հետ բերած աշակերտներին տեղաւորելով Եդեսիոյ ասորական դպրոցներում՝ Մեսրոպը դիմում է հմուտ անձանց օգնութեան, բայց ոչ ոք չի կարողանում նրան գոհացնել: Օտարներից յուսախաբ՝ նա իր ոյժերին վստահանալով՝ սեփական ջանքերով յօրինում է հայ տառերը կամ նրանց պակասը լրացնում: Տառերի գիւտը այնպիսի մեծ գործ էր, որ ժամանակակից մատենագիր կորիւնը խօսք չի գտնում իր հիացմունքն արտայայտելու: Հայ ժողովուրդը հրաշք համարեց Մեսրոպի այս հանձարեղ գործը և աւանդութիւնը պատմում է, թէ աստուածային աջը դրոշմեց հայ տառերը քարի վրայ, որոնք տպաւորուեցան Մեսրոպի մտքում. իսկական հրաշքը Մեսրոպի ստեղծագործող հանձարն էր, նրա ծննդական միտքն ու կամքի կորովը: Անխոնջ աշխատանքով ու անվհատ համբերութեամբ նշանագրերը յօրինելով, դասաւորելով ու գեղագիր Հռոփանոսին գծագրել տալով՝ նա իսկոյն ձեռնարկում է թարգմանութեան, և առաջին հայ գիրքը լինում է Սողոմոնի առակաց գրքի թարգմանութիւնը: Աւարտելով թարգմանութիւնը՝ Մեսրոպն ու իր աշակերտները շտապում են Հայաստան, գործադրելու այս մեծ ու սքանչելի գիւտը: Նրանց գալստեան լուրն առնելով՝ թագաւորն ու հայրապետը նախարարների ու զօրքի հետ ընդառաջ են գնում Մեսրոպին ու նրա աշակերտներին, որոնք փրկութեան պատգամ էին բերում հայ ժողովրդին: Բուռն ոգևորութեան մէջ էր հայ ազգը, տենդային շարժում էր տիրում ամէնուրեք: Բացում էին դպրոցներ, գաւառներից խմբւում էին մանուկներ, որոնք դաստիարակուելով Սահակի ու Մեսրոպի խնամակալութեան տակ՝ հայրենի երկրի լուսաւորութեան ջահերը պիտի լինէին: Այս

ՍՏԻՍ
ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

զպրոցներն էին, որ տուին մեզ այնպիսի գործիչներ, ինչպիսին են՝ Եզնիկ Կողբացի, Յովսէփ Պաղնացի, Կորիւն, Ղևոնդ երէց, Արձան Արծրունի և ուրիշներ, որոնք ցրուեցան հայ ժողովրդի մէջ և խօսքով ու գործով շարունակեցին իրանց ուսուցիչներին սկսածը. սրանց ջանքերով հայ գրականութիւնը ճոխացաւ ինքնորոյն ու թարգմանական գործերով, հայ լեզուն մշակուեց ու զեղեցկացաւ, զպրոցները ծաղկեցաւ և ստեղծուեց Հայ գրականութեան Ոսկեդարը:

Իսկ Մեսրոպը, Հայաստան դառնալուն պէս, շտապով վերջացնելով Ս. Գրքի թարգմանութիւնը՝ դիմում է դէպի իր գործունէութեան նախկին վայրերը՝ Գողթն գաւառն ու Միւսիսի անմատոյց լեռները: Ապա այնտեղից անցնում է Վրաստան և վրաց համար էլ տառեր յօրինում: Միայն վրացիք չէին, որ վայելեցին Մեսրոպի հանճարի զեղեցիկ արդիւնքը, Աղուաններն էլ անմասն չմնացին, նա սրանց էլ տառեր տուեց: Եւ Մեսրոպի մեծութիւնն էլ արտայայտուած է մանաւանդ նրանով, որ նա իր շնորհքի արգասիքը չի թաղցնում նաև օտարից. մի բան, որ ցոյց է տալիս նրա մէջ եսական զգացմունքի կատարիալ բացակայութիւն:

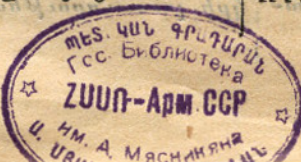
Մինչդեռ այս բոլորը տեղի էր ունենում Պարսկական Հայաստանում. (Հայաստանը բաժանուած էր երկու մասի) Յունաց բաժնի Հայաստանը զուրկ էր այս բարիքներից, որովհետև յոյն կառավարիչները չէին թոյլ տալիս զբարոցների բանալ և Հայ լեզուն աւանդել: Մեսրոպը ստիպում է անձամբ Բիւզանդիոն գնալ՝ կայսրից թույլտուութիւն խնդրելու: Թէոդոս կրտսեր կայսրն ու Ատտիկոս պատրիարքը, պատուով ընդունելով նրան՝ տալիս են հարկաւոր հրահանգները, և Մեսրոպը շտապում է Հայաստան. այնուհետև յունաց բաժնում էլ սկսած է նոյն գործունէութիւնը:

Իսկ միւս կողմից Սահակ Պարթեն էլ պարագած էր գրական գործերով. բայց թարգմանելու գործերը շատ էին և երկու անհատի ուժերից բարձր. այստեղ ահա նրանց օգնութեան են հասնում անդրանիկ աշակերտները: Որովհետև Հայաստանում յունական ու ասորական բնագրի շատ քիչ կային, հղածներն էլ անստոյգ էին, այս պատճառով Սահակն ու Մեսրոպը իրանց աշակերտներից երկուսին՝ Եզնիկ Կողբացուն ու Յովսէփ Պաղնացուն ուղարկուեցին Ասորիք, որ նախ ասորերէն գրքերը հայացնեն, ա-

պա երթան Բիւզանդիոն յունական գրականութեան յայտնի գործերը թարգմանելու. այստեղ նրանց հետ միանում են իրանց ընկերներից Կորիւնն ու Ղևոնդը, և շտապով վերջացնելով թարգմանութեան գործը՝ դառնում են Հայաստան: Որպէս մեղուներ, որոնք ծաղկից ծաղիկ թռչելով հաւաքում են նոցա քաղցր հիւթն ու բոյրը և դառնում են տուն՝ բիւզանդուած անուշաբոյր միզրով, այսպէս նաև Հայ թարգմանիչների խումբը անցնելով երկից երկիր և իր մէջ ամբարիւղով օտար երկրների լոյսն ու զիտութիւնը՝ շտապում էր հայրենիք, հաղորդելու նրան իր հետ բերած թանկագին նուէրը, նոր լուսով լուսաւորելու նրան: Ուրիշ շատ գործերի հետ նրանք բերում են նաև Աստուածաշնչի հօթանասնից թարգմանութեան մի ստոյգ օրինակ: Սահակն ու Եզնիկը սկսում են Մեսրոպի թարգմանութիւնը յունական օրինակի հետ համեմատել ու ստուգել, և այս երկրորդ թարգմանութիւնը այնքան հարազատ է զուրս գալիս, որ իրաւամբ էտչւում է թագուծի թարգմանութեանց:

Այնուհետև Մեսրոպը իր շրջանաւարտ աշակերտներին ուղարկում էր Հայաստանի դառնազան գաւառներ ժողովրդի բարոյական կարիքները հոգալու, իսկ Լիբնիս երեմիս ինքն էլ էր այցելում և հսկում նրանց գործունէութեան վրայ: Այսպիսով կարճ ժամանակում երկու մեծ մարդկանց՝ Մեսրոպը Մաշտոց ու Սահակ Պարթէի շնորհիւ Հայաստանը հիմնովին փոխուեց ու անձանաչելի դարձաւ:

Մինչդեռ մի կողմից Հայաստանում այսպիսի մեծ կուլտուրական յեղաշրջում էր տեղի ունում՝ Արշակունի պետութիւն արդէն վերջանում էր: Հեռատես Վառամշապուհից յետոյ թագաւոր է կարգուած Պարսից Շապուհ արքայորդին, որ սակայն երկար չի կարողանում մնալ. նրան յաջորդում է Վառամշապուհի որդին՝ Արտաշէսը, վատաբարոյ ու սանձարձակ մի պատմուհի: Հայ իշխանները ձանձրանալով նրանից, դիմում են Պարսից թագաւորին, որ Արտաշէսին գահընկէց անէ. Շապուհի քաղաքականութեան նպատակն էլ հէնց այդ էր: Ծերունի Սահակ կաթողիկոսը աշխատում է համոզել նրանց, որ յետ կինան այդ աղգակործան քայն անելուց. բայց նրանք չեն լսում և խնդրում են Շապուհից, որ Սահակին էլ կաթողիկոսութիւնից զրկէ: Թագաւորն ու կաթողիկոսը արգելում են Պարսկաստան երկիրը անաէր է մնում. կաթողիկոս են նշանակ-

1182-66

ուում մի քանի անարժան անձինք: Հայ ժողովրդի խնդրով՝ Մահակը արձակուում է, բայց նա հրաժարուում է հայրապետական աթոռից և առանձնացած կեանք վարուում, հրեհնն միայն դուրս գալով անհովիւ ժողովրդի հոգևոր կարիքները հողալու: Նրա մահուանից յետոյ այդ հագսերը իր վրայ է աւնում Մեսրոպը, բայց սա էլ երկար չի ապրում. իր գործակցի մահուանից 6 ամիս անցած սա էլ է վախճանուում 440 թուին: Նրա մարմինը ամփոփած է Օշական գիւղի եկեղեցու խորանում: Փառաւոր յուշարձաններ չեն դարդարում նրա հանգիստը. մի հասարակ քար է նրա համեստ շիրիմը, բայց ամէն մի հայի սրտում երախտագիտութեան արձան կայ իր մեծ բարերարի համար:

Այսպէս ուրեմն՝ այն ժամանակ, երբ հայրենիքը կորստեան վտանգի մէջ էր, Մեսրոպը նրան օգնութեան հասաւ: Հայ ժողովրդին նա քաղաքական անկախութիւն չտուեց, Հայաստանին սպառնացող հզոր թշնամու կուռ բանակները չխտրակեց. Հայոց աշխարհը անմատչելի բերդերով չամրացրեց, — բայց նա տուեց նրան մի բան, որով նա գիտակցեց, թէ ինչ է ինքը՝ և այդ գիտակցութիւնը ողբորութեան աղբիւր կղաւ այն անընդհատ պայքարի մէջ, որ նա մղեց դարեր շարունակ իւր ազգային ինքնուրոյնութիւնը պահպանելու համար: Թշնամու գոռ բանակները ջախջախուեցան այս ներքին ուժի առաջ, անպաշտպան հայ երկրի մէջ ամէն մի մտարիկի սիրտը մի անմատչելի բերդ կղաւ ու պաշտպանեց իւր ազգային սրբութիւնները: Բայց ինչ էր Մեսրոպի տուածը. — նա գիր պարգևեց հայ ժողովրդին այն ժամանակ, երբ սուր էր սրահանջուում: Եւ նա չախալուեց. այն մի քանի նշանախիցները արին այն, ինչ որ չկարողացան անել անեղ բանակները. Մեսրոպի տառերը տուին մեզ այն ամէնը, որ մեզ իրաւունք է տալիս կուլտուրական ազգերի կարգը դասուելու. Մեսրոպի տառերը եզան հայութեան ցրուած մտտերի միաւորիչը, նրանք շողկապեցին հայ սրտերը անխղիչ կապերով և հաստատեցին այն ներքին ոյժը, որ անընկճելի մնաց բռնակալների ստեղծելի հալածանքների առաջ:

Աւարայրի յաղթական պարտութիւնը փայլուն կերպով հաստատեց այս ճշմարտութիւնը:

ԳԵՈՐԳ ԶԱԼԱՇԵԱՆ

ՎՈՅՈՐԱԸ

Անձանօթ բառ չէ այս բառը հայ մարդուն. կարծես հայը իւր ծննդեան օրից, օրօրոցում, միայն կոտորածի մասին է երգեր լսում, կոտորածի զարհուրելի նկարագիր պարունակող «պատկերներ» կարգում հայ պատանին ու երիտասարդը, հայ աղջիկն ու կինը իրենց արդ ու զարդը կոտորածից ազատուածների համար հաւաքուող նուէրներին տալու համար են պահում: Եթէ ամեն մի ազգի վերագրենք որևէ բառի յատուկ իմաստն ըմբռնելու շնորհքը, ապա հայ ժողովուրդը ամենից լաւ «կոտորած» բառն է ըմբռնելու:

Կայծակի տրագուծեամբ է տարածուում այդ բառը մեզանում և մի տեսակ սարսուռ ազդում բոլորին. մահուան տագնապի երկիւղը մի անգամից իւր դժգոյն թեկնով ահաբեկում է բոլորին և ամեն ինչ կարմիր արեան գոյն է ստանում, ամեն շունչ կենդանի որևէ պատսպարան է փնտրում: Զարհուրելի է այն կանչն ու աղաղակը, որի խուլ արձագանքներն են համուում մեզ՝ սուսահայերիս և մեր արիւնն էլ սառցնում երակներում և մեր սերունդն էլ ձմրում, մեր հոգին էլ տակն ու վրայ անում:

Տաճկահայի համար օրհասական ժամերն են սկսուել և պատրիարքը, ազգային ժողովը, մասուլը իրենց սովորական բողոքներն ու հրաժարականներն են կրկին հանդէս բերել: Մակայն այդ հին զէնքերը, այդ խրատական բողոքները նոր ուժով մի ժամանակն էլ նոյն գնահատութեանն են արժանանում, ինչ որ և առաջնորդում: Տաճկի համար յոյս տալը, խոստումներ անելը միշտ էլ խաբելու, կեղծելու, ստեղծ սովորական, արդէն պատմականօրէն սրբազործուած ձևն է եղել և այդ դարաւոր սովորութիւնից նրան ոչ մի ուժով չի կարող ետ կանգնեցնել: Որոշ տարիներ անցնելուց յետոյ, տաճկի կառավարութիւնը կարծես անհրաժեշտ է համարում հայ ժողովրդից արիւն տանել, որ իւր ներքին կեանքի անախորժութիւններն ու քայքայումը չտեսնէ, մինչդեռ այդ արիւնը նրա երկրի ամբողջութեան հիմքը քայքայող ստորերկրեայ հրաբուխի համար ամենախիստ աղբիւրն է դառնում: Քրդերի արիւնարբութիւնը անկասկած հնարաւոր է զսպիլ, եթէ իրօք տաճկի կառավարութիւնը խորը ցանկութիւն ունենայ այդ անելու, սակայն չի եղել այդ ցանկութիւնը և չկայ և քիւրդ տարրը հետազնուելու: